

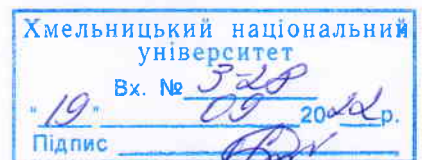
ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора **ПРИМИ РАЇСИ МИКОЛАЇВНИ** про дисертаційну роботу **ВАСЮТІНОЇ ТЕТЯНИ МИКОЛАЇВНИ «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти»**, поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. Актуальність проблеми, науково-педагогічному осмисленню якої присвячене дослідження Васютіної Т.М., безумовно, є незаперечною крізь призму пошуку нових підходів і моделей організації природничої та громадянської освіти молодших школярів на засадах синергії, що зумовлює зміну акцентів у підготовці майбутніх учителів початкової школи, зокрема в їхній готовності до реалізації змісту природничої та громадянської освіти. Особливої значущості ця проблема набуває в умовах зростання ролі вчителя початкової ланки в реалізації ідей Нової української школи, аргументованого суспільною потребою у формуванні майбутнього громадянина на основі загальнолюдських, національних та європейських цінностей, які детермінують вектор сталого розвитку демократичного громадянського суспільства. Відтак, виконана Васютіною Тетяною Миколаївною наукова розвідка, поза сумнівом, є своєчасною і перспективною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Істотним є те, що рецензоване дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідницької роботи Хмельницького національного університету «Психолого-педагогічна система становлення особистості фахівця» (ДР № 0114U005266) та «Трансформація життєвого світу людини в умовах особистісного і професійного розвитку» (ДР № 0116U005844), де автором обґрунтовані теоретичні й методичні засади природничої та громадянської освіти підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. Найбільш вагомими науковими результатами дослідження Васютіної Т.М., що акумулюють його новизну, ми вважаємо, передусім, такі: *уперше* обґрунтовано концепцію підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти в єдності трьох концептів (методологічного, теоретичного, практичного); розроблено й експериментально перевірено ефективність системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти, що охоплює взаємопов'язані підсистеми (цільова, теоретико-методологічна, змістово-технологічна, контрольньо-результативна); виокремлено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови (стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової школи до

реалізації змісту природничої та громадянської освіти; удосконалення змісту підготовки майбутніх учителів початкової школи; активізація методичного потенціалу майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання в підготовці майбутніх учителів початкової школи), що вможливають відтворення цілеспрямованого системного процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до зазначеної діяльності; *удосконалено* сутність понять «підготовка майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти», «готовність майбутнього вчителя початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти»; зміст підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти (оновлено і структуровано зміст освітніх компонентів), а також процесуальний компонент фахової підготовки з огляду на особливості дистанційної освіти та зарубіжний досвід; *подальшого розвитку й конкретизації* набули положення щодо компонентного складу готовності (компоненти, критерії, показники) майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти; специфічні принципи підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти; діагностичний інструментарій для визначення стану готовності майбутніх учителів початкової школи до названої діяльності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Принагідно відзначимо, що визначений науковий апарат дає можливість цілісно уявити авторське бачення розв'язання окресленої проблеми, її алгоритм, інструментарій, способи інтерпретації одержаних результатів. При оцінці роботи за параметрами новизни засвідчимо слушне виокремлення спеціального об'єкта дослідження, адекватного меті, чіткість відпрацювання понятійно-категоріального апарату, який віддзеркалює сутність і змістове наповнення ключових понять теорії та методики професійної підготовки. При цьому простежується логічний рух від теми, концепції, об'єкта, мети й завдань, фактологічної бази до вихідного факту, критеріїв результативності проведеного дослідження.

Стрижнева ідея дослідження щодо підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти як неперервного системного процесу, який *відбувається* з огляду на особливості й цінності педагогічної діяльності, відповідно до законодавчо-нормативного забезпечення; *орієнтований* на вимоги стандартів вищої освіти, шкільної освіти, професії; *спрямований* на запровадження якісних змін у змістовому, організаційно-технологічному, професійно-особистісному контекстах; *зважає* на особливості кореляції змісту природничої та громадянської освіти в початковій школі й вищій школі на засадах інтеграції знань; *зумовлений* потребою впровадження інноваційних ідей зарубіжного досвіду; *прогнозований* позитивною динамікою готовності майбутніх

учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти, змістовно реалізована в основному апараті дослідження, репрезентуючи взаємозв'язок трьох концептів – *методологічний, теоретичний і практичний* .

Зміст рецензованої роботи свідчить про ґрунтовне вивчення дослідницею проблеми, глибину, вираженість і самостійність її аналізу, системний тип осмислення матеріалу, творче застосування загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що дозволило досягти поставленої мети і розв'язати систему теоретичних і прикладних завдань.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів аргументоване розробленням навчально-методичного забезпечення для підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти, зокрема: навчальних програм освітніх компонентів «Основи природознавства та громадянської освіти», «Основи природознавства з екологією», «Методика викладання природничої освітньої галузі», «Методика викладання громадянської та історичної освітньої галузі», «Основи і методика викладання громадянської та історичної освітньої галузі», «Основи організації проєктно-дослідницької діяльності учнів початкової школи» і навчально-методичних комплексів до них, що містять курси лекцій, систему практичних занять, завдання для навчального проєктування, комплекти засобів для модульного й підсумкового контролів, розміщені в модульному об'єктивно-орієнтованому динамічному навчальному середовищі (MOODLE); розділу в методичних рекомендаціях з організації виробничої практики («Методика проведення уроків за змістом природничої та громадянської освіти»); навчальних посібників – «Основи природознавства: землезнавство», «Основи землезнавства з програмним засобом «MozaBook», «Основи організації змішаного та дистанційного навчання у вищій та початковій школі»; «Етноекотологічний календар природи», «Атлас «Я досліджую світ» із контурними картами. Суспільство. Історія. Культура» (гриф МОН), «Навчальна програма з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку (еколого-біологічний профіль) «Природа рідного краю: 2 роки навчання»» (гриф МОН); робочі зошити на друкованій основі – «Зошит з методики навчання природничої освітньої галузі», «Зошит з основ і методики викладання громадянської та історичної освітньої галузі», «Зошит з основ організації проєктно-дослідницької діяльності учнів початкової школи».

Результати дослідження впроваджено Волинського педагогічного коледжу ім. А. Ю. Кримського Волинської обласної ради (довідка № 28/01-07/22 від 26.01.2022), Мукачівського державного університету (довідка № 132 від 28.01.2022), Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (довідка № 145/03 від 27.12.2021), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 01-12/90 від 08.12.2021), Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 1001/02-13 від 31.12.2021).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Результати дослідження оприлюднені на авторському ютуб-каналі (<https://bit.ly/3K73xYW>) і можуть бути використані в освітньому процесі педагогічних ЗВО для оновлення змісту професійно орієнтованих дисциплін, створення нових методик викладання, а також у системі підвищення кваліфікації вчителів початкової школи в закладах післядипломної педагогічної освіти.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Тетяна Миколаївна пропонує, на наш погляд, логічно продуману структуру роботи, що дозволяє простежити не тільки неординарність дослідницького задуму, а й глибину і змістовність розв'язання поставлених докторанткою завдань.

Зауважимо, рецензована дисертація має класичну структуру: анотації (українською та англійською мовами), вступ, чотири розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, списку використаних джерел (613 найменувань, із них 52 іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації – 617 сторінок, із них 426 сторінок основного тексту, 14 додатків. Дослідження ілюструють 27 таблиць та 7 рисунків.

Безумовного схвалення заслугоує обрана дисертанткою логіка викладу змісту та основних результатів дослідження.

У першому розділі «**Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти**» здобувачкою досліджено проблему підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти в педагогічній теорії та практиці; проаналізовано законодавчо-нормативне забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти; схарактеризовано особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до зазначеної діяльності.

Завдяки продуманим орієнтирам започаткованого дисертанткою дослідження, аналізу психологічних, педагогічних, методичних праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, законодавчо-нормативного й навчально-методичного забезпечення дев'ятнадцяти ЗВО з підготовки майбутніх учителів початкової школи цілком слушно констатується певна неузгодженість між вимогами освітніх і професійних стандартів підготовки вчителів початкової школи та стандартів початкової освіти й НУШ, а також необхідність цільових, організаційних, змістових, технологічних змін у системі підготовки майбутніх учителів початкової школи в контексті реалізації змісту природничої та громадянської освіти.

Заслугоує на увагу і схвалення представлена чітка авторська позиція щодо розгляду готовності майбутнього вчителя початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти як динамічної інтегративної властивості особистості вчителя, яка вирізняється наявністю міждисциплінарних знань, умінь і навичок, сформованого природничо-наукового світогляду, соціального досвіду, активної громадянської позиції, незалежного мислення, стійкої мотивації до професійної діяльності, що в

сукупності дає змогу кваліфіковано розв'язувати складні професійні завдання в галузі природничої і громадянської освіти молодших школярів.

Слід відзначити, що на рівні дефінітивного аналізу здобувачка демонструє глибоку ерудованість та багатогранність науково-педагогічного мислення при обґрунтуванні компонентів готовності майбутнього вчителя початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти (*мотиваційний, гносеологічний, особистісний, діяльнісний*), виокремленні критеріїв (*мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, операційно-технологічний, особистісно-рефлексивний*) та диференціації рівнів готовності (*низький (репродуктивний), середній (продуктивний), високий (творчий)*).

Нам імпонує логіка викладу матеріалу в другому розділі **«Концептуально-методологічні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти»**, де докторанткою обґрунтовано методологічні підходи до підготовки майбутніх учителів початкової школи щодо реалізації змісту природничої та громадянської освіти; з'ясовано специфіку підготовки майбутніх учителів початкової школи до окресленої діяльності в зарубіжному досвіді; схарактеризовано взаємозв'язок змісту шкільної природничої та громадянської освіти з підготовкою майбутніх учителів початкової школи; викладено концепцію підготовки майбутніх учителів початкових школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти.

У фокусі особливої дослідницької уваги здобувачки – методологічні підходи як орієнтири досліджуваної проблеми – *системний, діяльнісний; особистісно орієнтований; аксіологічний; інтегративний; компетентнісний; середовищний* та концепція підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти, що віддзеркалює мету, пріоритетні завдання, цілі, принципи, концепти, індикатори розвитку й очікувані результати й відповідно охоплює три взаємопов'язані концепти: методологічний, теоретичний і практичний.

Імпонує позиція здобувачки щодо обґрунтування можливостей впровадження прогресивних ідей зарубіжного досвіду в практику підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої і громадянської освіти, де серед інноваційних ідей, зокрема, такі технології навчання: «наскрізне навчання», «навчання через участь», «занурення, проживання зсередини», здійсненого за результатами участі автора в міжнародних проєктах: Швейцарсько-Українському DOCCU «Розвиток громадянських компетентностей в Україні», «Розвиток культури демократії в педагогічній освіті в Україні, Норвегії та Палестині» (СРЕА-LT-2017/10037), «Впровадження демократичних цінностей в процес підготовки вчителя початкової школи в Україні та Норвегії» .

Третій розділ **«Методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти»** містить належну аргументацію щодо обґрунтування системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти; характеристики педагогічних умов

підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти; опису навчально-методичного забезпечення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти.

Оригінальним, на нашу думку, є модельне уявлення докторантки про досліджуваний процес, що унаочнює систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти собою як цілісну архітектуру, структурні елементи (підсистеми) якої (*цільова, теоретико-методологічна, змістово-технологічна, контрольньо-результативна*) мають власне функційне призначення, взаємовплив, перебувають у тісній взаємодії та спрямовані на досягнення поставленої мети й завдань.

Нам видається цілком правомірним акцентування уваги на внутрішній цілісності системи, позаяк підсистеми взаємопов'язані, виконують функції і забезпечують кінцевий результат – позитивну динаміку готовності майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти. До того ж не менш важливо, що система підготовки майбутніх учителів початкової школи, інтегруючи цілі й особливості реалізації змісту природничої та громадянської освіти в початковій школі, вирізняється прогностичною спрямованістю, гнучко й динамічно реагує на різноманітні зміни педагогічних умов, що впливають на процес підготовки.

Загалом ми погоджуємося із визначеними й обґрунтованими оптимальними *педагогічними умовами*, що впливають на результативність підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої і громадянської освіти: стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти; удосконалення змісту підготовки майбутніх учителів початкової школи; активізація методичного потенціалу майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання в підготовці майбутніх учителів початкової школи.

Відмітимо вияв належної наукової ерудиції здобувачки щодо поетапної реалізації системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до впровадження змісту природничої та громадянської освіти (*мотиваційно-орієнтувальний, когнітивно-діяльнісний, рефлексивно-реалізаційний етапи*) та технологічно-методичного забезпечення імплементації виокремлених педагогічних умов (за допомогою органічного поєднання індивідуальної та групової роботи, використання інтерактивних форм, методів і технологій навчання (ділові й рольові ігри, круглі столи, дискусії, технології контекстного навчання; використання результатів міжнародних проєктів: Швейцарсько-Українського DOCCU «Розвиток громадянських компетентностей в Україні», «Розвиток культури демократії в педагогічній освіті в Україні, Норвегії та Палестині» (СРЕА-LT-2017/10037), «Впровадження демократичних цінностей в процес підготовки вчителя

початкової школи в Україні та Норвегії»; освітньої платформи «MOODLE», авторських курсів на ютуб-каналі, виробничої практики, цифрових ресурсів тощо.

Заслуговує схвалення реалізований автором алгоритм проведення дослідницько-пошукової роботи у четвертому розділі **«Дослідницько-експериментальна перевірка ефективності системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти»**, де схарактеризовано програму, етапи й методичку педагогічного експерименту; описано організацію, хід і результати констатувального й формувального етапів експерименту; узагальнено результати експериментальної роботи.

Цілком виваженим нам видається поетапне проведення експериментального дослідження (мотиваційно-орієнтувальний; когнітивно-діяльнісний; рефлексивно-реалізаційний етапи). Відзначаємо скрупульозно проведену здобувачкою робота щодо добору діагностувальних методик до кожного критерію готовності майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої і громадянської освіти. Заслуговує схвалення детальний опис процедури їх проведення, оцінювання та обрахунку результатів.

Вірогідність отриманих результатів забезпечена методологічною обґрунтованістю вихідних позицій, використанням комплексу методів, адекватних його предмету, меті і завданням, пролонгованим характером дослідницько-експериментальної роботи, репрезентативністю обсягу вибірки і статистичною значущістю експериментальних даних; позитивними наслідками впровадження результатів дослідження в процес підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти; підтверджена достатньо представницькою апробацією на наукових конференціях різного рівня.

Зміст рецензованої роботи свідчить про ґрунтовне вивчення дослідницею проблеми, глибину, виваженість і самостійність її аналізу, системний тип осмислення матеріалу, творче застосування загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що дозволило досягти поставленої мети і розв'язати систему теоретичних і прикладних завдань. Додатки, таблиці, рисунки увиразнюють уявлення щодо цілісності проведеного Васютіною Т.М. дослідження. Результати формувального етапу експерименту підтвердили правомірність й ефективність системи та запропонованих педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти, послугувавши підставою для висновку, що мети дослідження досягнуто, сформульовані завдання виконано, гіпотезу верифіковано.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях. Основні результати дослідження представлено в 62 наукових працях, із яких: 1 монографія, 2 навчальні посібники, 22 статті у фахових наукових виданнях України та у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, 4 в іноземних наукових періодичних виданнях, 19

публікацій, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації, 14 праць, які додатково відображають отримані результати.

Ідентичність змісту реферату і основних положень дисертації.

Структура і зміст реферату ідентичні основним положенням дисертації. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в рефераті, належним чином розкриті й обґрунтовані в рукописі рецензованої дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Попри відзначений позитив, віддаючи належне ерудиції докторантки, вважаємо, що як і будь-яка наукова розвідка, яка має характер проблемно-дослідницького пошуку, вона окреслює простір для **дискусії, побажань і зауважень**:

1. Ми підтримуємо прагнення дисертантки цілісно та ґрунтовно висвітлити особливості активізації методичного потенціалу майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти під час практичної підготовки, зокрема, через впровадження елементів музейної педагогіки. Керуючись важливістю розкриття сутності та підходів музейної педагогіки в системі підготовки студентів спеціальності 013 «Початкова освіта», вважаємо, що було б доцільно присвятити цьому питанню окремий підрозділ.
2. У тексті дисертаційної роботи згадується шкільний інтегрований курс «Я досліджую світ» та освітній компонент «Методика викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ»». Не зовсім зрозуміло, чи авторка була розробником цієї фахової методики.
3. На нашу думку, потребує більш широкого висвітлення зміст програм різних видів практик студентів спеціальності 013 «Початкова освіта», які сприяють розвитку компонентів готовності до реалізації змісту природничої та громадянської освіти у здобувачів вищої освіти.
4. У підрозділі 3.3. авторкою охарактеризовано навчально-методичне забезпечення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти. Зважаючи на провідне значення принципу сезонності у викладанні природничого матеріалу у початковій школі та реалізацію дослідницького підходу в урочній, позаурочній та позакласній роботі, вважаємо за доцільне більш детально описати роль посібника «Етнекологічний календар природи» та навчальної програми з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку (еколого-біологічний профіль) «Природа рідного краю: 2 роки навчання» у процесі фахової підготовки майбутніх учителів.
5. Підготовлене й упроваджене в освітню практику ЗВО навчально-методичне забезпечення варто було б подати з використанням формату змішаного навчання, що є надто актуальним в умовах карантинних обмежень та воєнного стану.

Водночас стверджуємо, що висловлені зауваження мають здебільшого характер побажань, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, не знижують високої теоретичної і практичної цінності

проведеного дослідження як цілісного, завершеного, що є вагомим внеском у розвиток теорії і методики професійної освіти.

Висновок. Дисертаційна робота **Васютіної Тетяни Миколаївни «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту природничої та громадянської освіти»** є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомим теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17 листопада 2021 р. та вимогам МОН України, що висуваються до докторських дисертацій, а її автор – Васютіна Тетяна Миколаївна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Р.М. Пріма

